

Зайцева Наталія Олександрівна

аспірант кафедри філософії, соціології та соціокультурного менеджменту
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна

СВОБОДА ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЙ АРХЕТИПІВ К. ЮНГА

У статті увага приділяється свободі особистості, розкриваються чинники її розвитку в сучасному українському суспільстві на засадах розуміння архетипу в концепції К.Г. Юнга. Для з'ясування архетипів, задіяних у структурі українського менталітету, звернена увага на основні історичні архетипічні риси та характеристики українського менталітету. Серед архетипів виокремлені архетип Землі та архетип Свободи, які можуть розглядатися як засадничі архетипи української ментальності.

Обґрунтовується, що архетип Свободи є соціальним архетипом. На засадах Семіотичної системи відтворюється уява про Соціальний міф, що, на наш погляд, безумовно пов'язаний із соціальним архетипом, а в контексті поняття архетипу у К. Юнга як типового способу «розуміння» і соціальний міф, і соціальний архетип об'єднуються архетипним простором комунікативної взаємодії на підставі проявленої свободи особистості, її розвитку або її пошуку.

У висновках надані узагальнені результати. Сьогодні архетипи є одним із складових частин несвідомої частини ментальності – менталітету. Архетипи практично не змінюються в процесі трансформації ментальності.

Своєрідність архетипів пов'язана зі специфікою національно-психологічних особливостей. Функціонування національних архетипів є закріпленням ідеальних моделей поведінки, ритуалів, дій, образів, які стали ретранслятором досвіду поколінь. Архетип втілює дійсність у процесі, зміні. Модель розвитку свободи особистості в сучасному українському суспільстві поєднує уявлення про архетипи із соціально-філософської концепції К. Г. Юнга та уявлення про Соціум як знакову систему. У сучасності архетип (Персона – за К. Юнгом), соціальні архетипи як знаки створюють нові принципи розуміння сутності свободи особистості як Тексту, а через створювані «соціальні міфологеми» і операції із соціальними архетипами відбувається розвиток та прояв свободи у згоді з постмодерністською структурно – текстовою підставою.

Запропоновані перспективи подальших розвідок. У контексті поступу постпостмодерністської соціокультурної реальності виникає інтерес та необхідність дослідження тенденцій трансформацій архетипу в семіотичному просторі, що формує символічні форми свободи особистості на засадах появи нових кодів взаємодії у структурі менталітету.

Ключові слова: *свобода особистості, архетип, соціальний архетип, національний архетип, комунікація, світ як Текст.*

Вступ. Українське суспільство ХХІ ст. знаходиться в новій фазі свого розвитку. Останнім часом спостерігається зростання інтересу дослідників до проблеми ментальності, онтології її формування, сутнісних та якісних ознак, ролі в сучасних процесах суспільних трансформацій. Актуальність дослідження виходить із тієї очевидності, що розвиток людської спільноти – це не лише перманентні зміни, але й існування певних стійких структур у свідомості – архетипів, які пронизують історичний процес від найдавніших часів до сучасності, а головне – передаються з досвідом із покоління в покоління, забезпечуючи певні традиції комунікації в суспільстві.

На сучасному етапі розвитку суспільства актуалізація саме такого тлумачення феномену свободи зумовлена як кризою європейського раціоналізму і культури, так і процесами глобалізації. Тематика свободи завжди приваблювала та приваблює дослідників, вона є центральною у філософсько-антропологічних студіях багатьох філософів. Аналіз наявної літератури свідчить, що, незважаючи на її значний обсяг, автори, які тією чи іншою мірою досліджували зміст

феномену свободи, приділяли увагу здебільшого лише окремим категоріальним складовим частинам процесу практичної реалізації свободи.

Особливо актуальною та гострою вона постає українській перспективі. «Україна ХХІ століття – це епоха великих морально-психологічних криз, соціально-економічних поразок, політичних уроків та пошуків. Свобода стає етичним принципом, який порушують, але воляють про його захист. Категорія свободи є міждисциплінарною та ключовою як у політико-правовій сфері, так і в індивідуально-особистісному вимірі. Зокрема, свободу розглядають в онтологічному, соціально-філософському, соціально-правовому, етично-моральному та естетичному контекстах тощо» [1].

Ступінь розробки проблеми. Увага дослідників до архетипу на підставі положень К. Г. Юнга, фактично є послідовним сходженням до формування думки про їх важливу соціальну роль у суспільстві.

У дослідженнях К. Леві-Строса, М. Марка, К. Персона, Дж. Хіллмана та інших звернено увагу на уявлення про архетипи, які функціонують у суспільстві. У працях М. Еліаде, І.М. Кольцова, Ю.М. Плюсніна, О. Сліпущко, Ю.В. Філіпова та інших проводиться головна думка, що в суспільстві архетипи супроводжують життєдіяльність суспільства і людини, мають соціальне і особистісне у своїх підставах. Особлива увага зосереджена на тлумаченні архетипу у філософських концепціях М. Еліаде, С. Кримського. На їхню думку, феномен архетипу експлікується в тих сферах духовного життя людини, де є прототипи та повторюваність, зокрема в міфології, фольклорі, мистецтві, культурі загалом.

До питань специфічних рис менталітету українського народу, визначення його коріння та архетипів зверталися у своїх працях В. Антонович, Д. Багалій, Г. Ващенко, М. Грушевський, Е. Гуцало, Д. Донцов, М. Драгоманов, О. Ефименко, М. Костомаров, О. Кульчицький, Ю. Липа, В. Липинський, І. Мірчук, І. Огієнко, Д. Чижевський, М. Шлемкевич, В. Янів. В останні десятиліття розроблення цієї проблеми продовжили А. Бичко, І. Бичко, І. Грабовська, В. Горбатенко, Р. Додонов, Я. Калакура, С. Кримський, В. Малахов, М. Попович, О. Стражний, В. Храмова, М. Юрій та інші науковці.

Серед сучасних філософів, які торкаються даної проблематики, можна назвати В. Вольнова, П. Гайденко, А. Грязнова, Ю. Давидова, І. Євlampієва, А. Замалеєва, В. Поруса, Л. Філіпова та інших.

Упродовж ХХ століття проблема свободи активно досліджується і в українській філософії, в дотичності до зазначеного феномену перебувають сотні праць, предметом аналізу в яких були чи є проблеми соціального й культурного розвитку та актуальності свободи в українській перспективі. Це філософи, історики, політологи, літератори, серед яких: В. Андрущенко, І. Бичко, В. Бойко, М. Брайчевський, Г. Волинка, Л. Губерський, Я. Грицак, В. Загороднюк, О. Кульчицький, А. Лой, В. Лях, В. Лук'янець, І. Мірчук, М. Попович, В. Табачковський, Л. Чекаль, В. Янів та інші. Дослідження основних аспектів феномену свободи спостерігається також у дисертаційних дослідженнях І. Дедяєвої, О. Лосик, І. Мухіна, Л. Подолянка, У. Рудницької, Л. Слободянюк, В. Слюсара, В. Судакової, А. Філатова, В. Шаповала та інших.

Окремо звертаємо увагу на роботу А.В. Чантурії, у якій представлені семіотичні аспекти дослідження соціальної реальності, що фактично узгоджується з концептуальними засадами нашого дослідження. В її головних висновках проводиться думка, що в сучасному українському суспільстві наявна перевага емоційно-вольових регуляторів, тому життя сприймається як перехід від одного міфу до іншого. Дискретний соціальний міф постає не як знакова система, яка забезпечує комунікативну взаємодію, а як набір метафор, що цю взаємодію ускладнює. На перший план виходять компенсаторні можливості міфу, який у символічній формі здійснює колективну психотерапію. Сучасний соціальний міф, не забезпечуючи комунікативної взаємодії, постає як набір метафор, що цю взаємодію ускладнює, а на передній план виходять його символічно-компенсаторні можливості [2].

Не досить вирішені частини проблеми. Для забезпечення ефективності соціокультурної діяльності, що відбувається в сучасному українському суспільстві, визнається необхідним

відкриття нових можливостей для розвитку свободи особистості, що розглядається не як набір готових міфологем і стереотипів, а як сфера загальнолюдської та специфічної інтерпретації можливостей і, зокрема, її розвиток на підставах соціально-філософської концепції архетипів К. Г. Юнга, що і потребує дослідження.

Мета дослідження – розглянути поняття свободи особистості та розкрити її чинники в сучасному українському суспільстві. Виявити рівні розвитку свободи особистості в контексті соціально-філософської концепції архетипів К. Г. Юнга.

Результати. Унаслідок поставленої мети використано спектр наукових методів, що визначило методологічну базу дослідження. З основних положень у К. Г. Юнга виокремлюємо, що архетип проявляє внутрішнє у свідомості суб'єкта, доводячи наявність здатності до раціональної переробки несвідомого, навіть того, що безпосередньо не проявлено в зовнішньому. Такий взаємообразний зв'язок доводить творче образне бачення, образ не стає тільки результатом непродуктивної здатності уяви [3, с. 136].

Ми звертаємося до методологічного положення К. Юнга, де спостерігається сумнів у традиційному міфологічному трактуванні терміна «архетип». Нове визначення терміна «архетип» має цілком чітко гносеологічний характер, звільнений від міфотрактування: «Архетипи – це типові способи «розуміння» (apprehension), і де б ми не зустрічали однаково і регулярно повторювані способи «розуміння», ми маємо справу з архетипом, незалежно від того, розпізнається його міфологічний характер чи ні» [4, с. 68].

Основний зміст. В історії людства культура несе в собі таємну мову семантичних полів, а міфологія культури є системою особливих семантичних шифрів, знання яких засвідчує одночасно і приналежність до певного народу, з виявленими рисами його менталітету [2]. Виникаючи в лоні міфу, архаїчні образи світовідчуття, архетипи людської свідомості постійно проявляються в досвіді комунікативних відношень у суспільстві. Завдяки цьому розвиток суспільства завжди пов'язаний з опорою на досвід минулого, актуалізацією нереалізованого.

Фактично архетип є базовим компонентом ментальності з усіма її компонентами. Концептуально ми виходимо з того, що загальною характеристикою поколінь як великих соціальних груп є ментальність. Ментальність поколінь – це сумісна система, що включає основні значення, смисли і цінності і периферичні структури – соціально-психологічні характеристики, такі як ціннісні орієнтації, соціальні установки, Я-концепція, соціальні уявлення, форма дискурсу, особливості взаємодії та відносин). Глибинним компонентом ментальності є архетипи [1; 2; 5].

Серед архетипів, що виділяються К. Г. Юнгом, одним із основних є «Персона» (соціальна роль індивіда) – соціальний образ індивіда, свого роду компроміс між бажаннями, можливостями індивіда і вимогами, звичаями, традиціями суспільства. У просторі комунікації можливо звернути увагу, по-перше, на положення К. Г. Юнга, що символом архетипу «Персона» виступає маска, яка представляє собою культурний феномен, властивий як архаїчному, так і сучасному суспільству. Вона виступає «засобом прикриття і зміни зовнішності», а також «засобом творення, засобом маркування або позначення соціально значимого явища» [6, с. 62].

На наш погляд, проблема свободи особистості в контексті архетипів К. Г. Юнга потребує уваги до розуміння про сутність індивідуалізації, яка, згідно з К. Юнгом, «полягає в досягненні особистісного злиття колективного та універсального, з одного боку, і, з іншого боку, унікального і індивідуального» [4, с. 161].

Певною мірою свобода особистості в К. Г. Юнга пов'язується з думкою, що «нормальна людина без шкоди здатна підкоритися глобальній установці, а людина обхідних шляхів, що не може йти поруч із нормальною широкими протореними шляхами, швидше за все і виявиться відкривачем того, що лежить у стороні від стовпових доріг, чекаючи свого включення у свідоме життя» [4, с. 61]. Особлива увага до творчості в К. Г. Юнга є фактично окресленням свободи особистості. «Відносна непристосованість художника є по-справжньому його перевагою, вона допомагає йому триматися у стороні від протоптаного тракту, слідувати душевному потягу і знаходити те, чого інші були позбавлені, самі того не підозрюючи. І як в окремого індивіда однобічність його свідомої установки коригується в порядку саморегулювання несвідомими

реакціями, так мистецтво представляє процес саморегулювання в житті націй і епох» [4, с. 76].

Зумовлюючи зв'язок архетипів із свободою особистості, звертаємося до сучасних досліджень. Так, на ствердження М. Марка і К. Персона, кожне суспільство приховує провідні архетипи. Чим невидиміший архетип, тим більш сильний вплив він здійснює на спосіб життя людей [7, с. 64].

Виходячи з думки про соціальний простір розвитку та становлення свободи особистості, про архетип як соціальний архетип, звертаємося до праці Ю.М. Плюсніна, який підкреслює, що «соціальний архетип» як кристалізована форма соціальних відносин визначає основні компоненти структури спільноти (підсистеми). Таку сукупність утворюють чотири типи відносин: сусідства (просторово-фізичної близькості індивідів, відмежованості їх від інших індивідів або сукупностей); спорідненості (відносин, що зумовлюють спадкоємність генерацій усереднені біхевіоріальної системи); співвідпорядкованості (відносин, що забезпечують стійкість, незмінність структури внутрішніх зв'язків у системі); взаємності (відносин, що забезпечують згуртованість і цілісність сукупності індивідів)» [8, с. 121].

Звертаємо увагу на позиції сучасних дослідників, де проводиться думка про взаємозумовленість менталітету та архетипів у просторі національної специфіки їх проявлення, починаючи з міфу. Ю.В. Філіпов, І.Н. Кольцова виділяють базові архетипи, «квінтесенцію національно-історичного міфу: архетип землі, архетип спорідненості і архетип релігійно-ідеологічний» [9, с. 161]. Згідно з поглядами О. Донченка, Ю. Романенка архетип – це «першоджерело, першооснова культури, менталітету, в цілому становлення і розвитку культурних та соціальних моделей, що оформлюють людське буття» [10, с. 27].

Окреслюючи перетікання суспільних процесів та той факт, що «будь-які суспільні явища постають як єдність повторюваного і неповторюваного, а людська історія – синтез закономірного і незакономірного», М. Парнюк підкреслює, що «водночас провідною стороною суспільного життя є закони, які своєю впорядковуючою функцією рівнозначні архетипам на чітко обмеженому часово-просторовому відрізку» [11, с. 107].

Із дослідження І. Грабовської, присвяченого темі української ментальності, привертає увагу положення, згідно з яким «більш повне розуміння феномену архетипу потребує доповнення психологічної інтерпретації соціально-філософською, представлення значення архетипів в історичному розвитку нації, соціальному прогресі». Вона характеризує «архетипи як інстинктивну готовність до дій та протидій, типову для людини в типових життєвих ситуаціях, обґрунтовує вплив архетипів на формування ментальних структур [12, с. 10].

У цьому випадку йдеться про національну ментальність українського народу. Окремо звертаємо увагу на осмислення архетипу у О. Сліпушко, яка зазначає, що «внаслідок тривалого еволюційного розвитку архетип із категорії загальнолюдської стає категорією національною. Із часу формування нації, на думку О. Сліпушко, розвиток архетипу обмежується певною мірою її рамками. Архетипові образи можуть бути спільними для певної групи націй, однак вони мають риси відповідної національної ментальності. Усі чинники визначають особливості архетипу, впливають на його специфіку його, а низка архетипових мотивів творить психічне обличчя нації, виражає риси її менталітету» [13, с. 124–135].

Для з'ясування сутності архетипу в контексті ментальності доцільно включити поняття «соціальний архетип». Соціальний архетип є стійкою, повторюваною та закономірною системою цілей, цінностей і змістів, що народжується в колективному досвіді на ґрунті внутрішньої єдності соціальних практик. На відміну від розуміння архетипу як феномену психічної природи, що корениться у сфері несвідомого, соціальний архетип продукує соціальні інститути, структури та цінності незалежно від людських бажань, намірів і будь-якої психічної активності [8, с. 90].

Проблема соціального архетипу посіла важливе місце в українських дослідженнях, зокрема у С. Кримського, В. Горського, О. Донченко. Дослідники виокремлюють такі архетипи української ментальності, як героїзація минулого, ідеалізація старовини, відчуженість до влади, архетип долі, пошуку справедливості і вічної правди тощо. Так, С. Кримський зазначає,

що соціальний архетип передається людині за спадковістю від попередніх поколінь, існує в її свідомості на невербальному рівні. Ціннісна структура особистості «занурена» в її архетипи, а ті елементи, якими особистість контактує з оточуючим світом, тобто «типові дії», і складають її етнічний характер, що лежить в основі характеру індивідуального [14, с. 273–302]. У дослідженні архетипів української ментальності С. Кримського виокремлюються «основні, які визначають специфіку національного характеру українців, стереотипи поведінки, емоційно-чуттєві реакції тощо: архетип Землі, архетип особистої свободи, архетип Матері, архетип долі, архетип домінування минулого над майбутнім, архетип бідності, архетип рівності синів та доньок своєї Матері-Батьківщини, архетип обрядовості» [15, с. 145].

На нашу думку, серед зазначених архетипів слід виокремити насамперед архетип Землі та архетип свободи, які можуть розглядатися як засадничі архетипи української ментальності. Для окреслення взаємозв'язку архетипу Землі з архетипом свободи звертаємося до праці Я. Калакура, О.О. Рафальського, М.Ф. Юрія, які пишуть, що «взаємодія із природою, що завжди була щедрою до українців, породила оптимістичний психологічний настрій, а специфіка землеробства – індивідуалізм. Архетип землі у своїй основі містить споконвічно високий рівень довіри до «доброї неньки землі», має суттєвий вплив на формування психологічного оптимізму та гармонійного світовідчуття українського народу завдяки щедрим природним умовам (м'який клімат, родюча земля, природні ресурси тощо) [16, с. 379–380].

Безумовно, що увага до «соціального архетипу» передбачає увагу до тих національних архетипів, що мають певні особливості і суттєво впливають на становлення засад свободи особистості. На думку М.М. Міщенко, саме «звернення до національних архетипів – це можливість віднайти себе в етичному вимірі (на рівні окремої людини), в національному (на рівні співвідношення себе зі своїм народом, своєю нацією, традиціями) і у світовому (що проявляє себе у співвідношенні національного українського менталітету із загальносвітовими, універсальними цінностями)» [17].

Для окреслення історичних національних архетипних засад свободи звертаємося, зокрема, до думки А.В. Лубського, який, зокрема, вважає, що в російській людині спрага справедливості трансформувалася в пошук Божої Правди як прихованої справедливості. У російському культурному архетипі поняття свободи не могло оформитися у власному розумінні цього слова, стверджує дослідник. Якщо свобода як ключове поняття західноєвропейської культури означає, з одного боку, можливість вибору для себе, а з іншого – повагу до аналогічного права інших, а атрибут свободи – необхідність і здатність індивідуального, внутрішнього і відповідального вибору, то в російському культурному архетипі поняття «свобода» витісняється поняттям «воля» як свободою лише для себе і байдужістю до чужої волі в найширшому сенсі слова – від байдужості до придушення. Особистість і індивідуалізм ніколи не представляли самоцінності в російській культурному архетипі. Індивідуальна свобода і особиста правда витісняються на периферію суспільного життя, в маргінальний стан («зайва людина», «босьяк», «дисидент»)» [18, с. 83].

Згідно з думкою української дослідниці І. Грабовської архетип свободи є важливим «архетипом, що кілька разів визначав історичну долю України, архетип свободи – фундамент волелюбного духу українського народу, який спрямовує українців на життя та діяльність за принципом «у кожного своя доля і свій шлях широкий». Архетип свободи спричиняє неприйняття нав'язаного ззовні авторитету, прагнення відмежуватися від соціуму, а також утверджує сподівання на власні сили, здібності та розум, власну ініціативу, що реалізується передусім у родинному житті» [12, с. 9].

Таким чином, можливо окреслити архетипічні риси та характеристики українського менталітету. Для визначення структури моделі українського менталітету вважаємо за необхідне звернення до основних історичних архетипічних рис та характеристик / рис українського менталітету: любов до землі (архетип Землі); автономність (незалежність) (архетип Серце); індивідуалізм (самобутність) (архетип Слово); свобода особистості (архетип Свободи); презентація себе як унікальності в усьому світі (архетип Софії).

У цілому очевидно, що ментальні особливості проявляються в індивідуальній психіці та поведінці людей як певні константи, визначаючи етнічну ідентичність людини, приналежність до певного соціального прошарку, історичної епохи. Аксиологічну структуру менталітету складають цінності суспільства, норми суспільної моралі, сформовані століттями уявлення та стереотипи.

Зasadничими архетипами української ментальності є архетип Землі та архетип Свободи. Особливо важливим для українців є відчуття відповідальності за своє життя, рідну землю, Батьківщину, не перекладати провину за свої негаразди на інших, а діяти зважено та рішуче, нарешті стати вільними господарями на власній землі. Сприяє цьому архетип Свободи, який уможливив історичне збереження та відродження української нації, утверджує сподівання на власні сили, здібності та розум, власну ініціативу.

На нашу думку, і ми у згоді з поглядами І.М. Савицької, Уве Мейхнера, Свобода передбачає звільнену свідомість. Так, Уве Мейхнер пише, що «філософія вільної особистості починається зі звільнення її свідомості та підсвідомості. Вільна людина – людина, що шукає істинності, відкидаючи хибу. Проблема звільнення людини – проблема пошуку гармонії. Цей стан передбачає добровільність та відповідальність щодо своїх дій та їх наслідків» [19, с. 161].

Достатньо чітко зазначає кроки до свободи особистості І.М. Савицька, яка зазначає, що «свобода завойовується зусиллями свідомості самого індивіда. Термін «звільнення» підкреслює аспект процесуальності, і це не тільки скидання якихось пут із себе, але й покладання на себе нового тягаря, якихось нових обов'язків і зобов'язань – позбавлення від ілюзії із приводу світу, а також від омани щодо самого себе і свого становища в світі» [1, с. 67].

У цілому, виходячи з мети нашого дослідження, поняття свободи особистості в контексті концепції архетипів К.Г. Юнга та виявлення рівнів розвитку свободи особистості в сучасному українському суспільстві, звертаємося для обґрунтування до таких положень:

1) архетип проявляє внутрішнє у свідомості суб'єкта, доводячи наявність здатності до раціональної переробки несвідомого, навіть того, що безпосередньо не проявлено в зовнішньому [3, с. 136];

2) термін «архетип» має цілком чітко гносеологічний характер, «архетипи – це типові способи «розуміння», і де б ми не зустрічали однаково і регулярно повторювані способи «розуміння», ми маємо справу з архетипом [4, с. 68].

У підтвердження ідіоми дослідження зазначаємо, що феноменологічний підхід надав можливість створення уяви про функціональність архетипів у ступені розвитку свободи особистості в сучасному українському суспільстві, дозволив виявити, що є: соціальний простір менталітету з архетипами в його структурі; соціальний архетип; семіотичний простір – патерн архетипів; соціально – комунікативні засади архетипу в менталітеті (А.В. Чантурія) [2].

Виходимо з положення про соціальний простір розвитку та становлення свободи особистості на засадах архетипу як соціального архетипу, де «соціальний архетип» є кристалізованою формою соціальних відносин і визначає основні компоненти структури спільноти (підсистеми). При цьому кожен структурний компонент (підсистема) визначається одночасно всіма інваріантами відносин із переважним домінуванням тільки одного з них [8, с. 121].

На засадах саме Семіотичної системи відтворюється уява про Соціальний міф, що, на наш погляд, безумовно пов'язаний із соціальним архетипом, а в контексті поняття архетипу у К. Юнга як типового способу «розуміння» і соціальний міф, і соціальний архетип об'єднуються архетипним простором комунікативної взаємодії на підставі проявленої свободи особистості, її розвитку або її пошуку.

Свобода завойовується зусиллями свідомості самого індивіда. Кроки до свободи особистості полягають у тому, щоб очистити свідомість від усього того, що є причиною непрозорості, та прийняти спосіб «розуміння» (згідно з К. Юнгом). Свобода – це можливість свідомого вибору» [1, с. 67–71]. Серед архетипів у К. Г. Юнга виокремлюємо «Персону» (соціальна роль індивіда) – це соціальний образ індивіда, свого роду компроміс між бажаннями, можливостями індивіда і вимогами, звичаями,

традиціями суспільства, що і можуть обмежувати його свободу. Функція «Персони» – виробництво враження на оточуючих, приховування істинної сутності індивіда. Дана система архетипів охоплює багато аспектів життєдіяльності колективного суб'єкта [6].

Розглядаючи стан розвитку свободи особистості в сучасному українському суспільстві, звертаємося до думки А.В. Чантурії, яка констатує, що «в умовах зміни типу соціуму в нашій країні і трансформацій у сфері культури фрагмент соціальної дійсності, який засвоює індивід у процесі культурної трансляції, стає все більш віртуальним, умовним, конвенціональним... У сучасному українському суспільстві є перевага емоційно-вольових регуляторів, тому життя сприймається як перехід від одного міфу до іншого. Дискретний соціальний міф постає не як знакова система, яка забезпечує комунікативну взаємодію, а як набір метафор, це взаємодію ускладнює. На перший план виходять компенсаторні можливості міфу, який у символічній формі здійснює колективну психотерапію» [2, с. 16].

У такому сенсі соціальний архетип є комунікативним архетипом, способом розуміння та порозуміння в контексті символічного змісту тексту, із проявленням в ньому свободи кожної особистості. На думку, зокрема, Д.І. Кірнарської, продуктивним способом розуміння символічного змісту тексту є сприйняття тексту в сумісності з комунікативними архетипами. Комунікативні архетипи є не менше давніми, ніж емоції – радість, гнів або печаль, стереотипи, «вічні зразки» людської комунікації» [20, с. 77–83].

Висновки. Сьогодні архетипи є складником несвідомої частини ментальності – менталітету. Архетипи практично не змінюються у процесі трансформації ментальності.

Своєрідність архетипів пов'язана зі специфікою національно-психологічних особливостей. Причина нерозуміння інших культур криється у своєрідності архетипної їх основи. Серед зазначених національних архетипів виокремлюються архетип Землі та архетип Свободи, які можуть розглядатися як засадничі архетипи української ментальності.

Семіотика, виявляючи структури кодів комунікативних процесів, а фактично – соціальних стереотипів, дозволяє здійснити перехід від теоретичного аналізу розвитку свободи особистості до виявлення певних моделей – структур соціальних архетипів.

Семіотичний аналіз процесів у сучасному українському суспільстві надає можливість стверджувати, що розвиток свободи особистості повинен бути нерозривно пов'язаний зі створенням необхідних умов для особистісної самореалізації на засадах певних соціальних архетипів.

Сучасний соціальний міф, маючи в основі соціальні архетипи переважно ідеологічного гатунку, не забезпечуючи повною мірою умови розвитку свободи особистості, виступає як набір метафор і має символічно-компенсаторні можливості.

Модель розвитку свободи особистості розвитку свободи особистості в сучасному українському суспільстві поєднує уявлення про архетипи із соціально-філософської концепції К.Г. Юнга та уявлення про Соціум як знакову систему.

На наш погляд, витіснені архетипи відображають справжню картину архетипів національної групи, саме вони задають потребу спрямованість групи. Презентовані архетипи – це бажаний образ національної групи. Саме система архетипів визначає вигляд етносу. Витіснені архетипи вказують на дійсні архетипні підстави.

Соціальна ситуація у країні, яка характеризується змінами, стимулює на несвідомому рівні в менталітеті саме ці архетипи. Так, психоаналітики встановили, що зміни на символічному рівні у психіці людини ведуть до зовнішніх змін в її поведінці, а тому зовнішні і внутрішні зміни взаємопов'язані в ментальності. Архетипи – релікти релігійної свідомості і носії смислів колективного суб'єкта.

Перспективи подальших розвідок. У контексті поступу постпостмодерністської соціокультурної реальності виникає інтерес та необхідність дослідження тенденцій трансформацій архетипу в семіотичному просторі, що формує символічні форми свободи особистості на засадах появи нових кодів взаємодії у структурі менталітету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Савицька І.М. Свобода як звільнена свідомість: історико-філософський дискурс. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2013. № 10 57. С. 67–71.
2. Чантурія А.В. Семіотичні аспекти дослідження соціальної реальності : авт. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філ. наук. Спеціал. 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. Київ, 2006. 36 с.
3. Юнг К.Г. Об архетипах коллективного бессознательного. *Вопросы философии*. 1988. № 1. С. 133–152.
4. Юнг К. Г. Психологические типы. Москва : Наука, 1996. 313 с.
5. Юнг К.Г. Архетип и символ. Москва : Ренессанс, 1991. 304 с.
6. Юнг К. Проблемы души нашего времени. Москва : Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1994.
7. Марк М. Герой и бунтарь. Создание бренда с помощью архетипов. Санкт-Петербург : Питер, 2005.
8. Плюснин Ю.М. Проблема биосоциальной эволюции : монографія. Новосибирск, 1990.
9. Филиппов Ю.В. Сказка в процессе социализации детей (сказочные и мифологические персонажи и ситуации в воспитательном процессе и структура его организации). *Мир психологии*. 2003. № 3(35). С. 160–174.
10. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення) : монографія. Київ : Либідь, 2001. 334 с.
11. Парнюк М. Диалектика закона и хаоса. *Категории «закон» и «хаос»*. Київ : Наукова думка, 1987. С. 97–107.
12. Грабовська І. Українська ментальність крізь призму ХХ століття. *Пам'ять століть*. 2000. № 1/2. С. 3–13.
13. Сліпушко О. Давньоукраїнський бестіарій. *Дніпро*. 1995. № 9-10. С. 124–135.
14. Кримський С.Б. Архетипи української ментальності. Проблеми теорії ментальності. Київ : Наукова думка, 2006. 405 с.
15. Кримський С.Б. Під сигнатурою Софії. Київ : Києво-Могилян. акад., 2008. 367 с.
16. Калакура Я., Рафальський О., Юрій М. Ментальний вимір української цивілізації. Київ : Генеза, 2017. 560 с.
17. Міщенко М.М. Українські національні архетипи: від колективного несвідомого до усвідомленої національної ідентичності (до актуальності методології архетипного аналізу). URL: <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Articles/etic/Mishhenko-M.M.-Ukrayinskinatsionalni-arhetypu.pdf>.
18. Лубский А.В. Русский культурный архетип. *Культурология*. Ростов-н/Д : ФЕНИКС, 1998. 173 с.
19. Uwe Meixner. Physicalism, Dualism, and Intellectual Honesty. URL : <http://www.newdualism.org/review/vol1/DR1-1-U.Meixner.htm>.
20. Кирнарская Д.И. Музыкальные способности. Москва, 2004. С. 77–83.

REFERENCES

1. Savicka I. M. Svoboda yak zvilnena svidomist: istoriko – filosofskij diskurs / I. M. Savicka // *Visnik Harkivskogo nacionalnogo universitetu imeni V.N. Karazina*. 2013. №10 57. S. 67–71.
2. Chanturiya A. V. Semiotichni aspekti doslidzhennya socialnoyi realnosti / Anzhelika Volodimirivna Chanturiya: Avt. dis. na zdob. nauk. stup. kand. fil. nauk / Special. 09.00.03 – socialna filosofiya ta filosofiya istoriyi. Kiyiv, 2006. 36 s.
3. Yung K.G. Ob arhetipah kolektivnogo bessoznatelnogo / K. G. Yung // *Voprosy filosofii*. – 1988. № 1. S. 133–152.
4. Yung K. G. Psihologicheskie tipy / K. G. Yung. – M.: Nauka, 1996. 313 s.
5. Yung K.G. Arhetip i simvol / K. G. Yung: Sb. rabot. M.: Renessans, 1991. 304 s.
6. Yung K. Problemy dushi nashego vremeni/ K. G. Yung. – M. : Izdatelskaya gruppa «Progress», «Univers», 1994.
7. Mark M. Geroj i buntar. Sozdanie brenda s pomoshyu arhetipov / M. Mark, K. Pirson. SPb.: Piter, 2005.
8. Plyusnin Yu. M. Problema biosocialnoj evolyucii: monografiya / Yu. M. Plyusnin. – Novosibirsk, 1990.

9. Filippov Yu. V. Skazka v processe socializacii detej (skazochnye i mifologicheskie personazhi i situacii v vospitatelnom processe i struktura ego organizacii) / Yu. V. Filippov, I. N. Kolcova // Mir psihologii. 2003. № 3 (35). S. 160–174.
10. Donchenko O. Arhetipi socialnogo zhittya i politika (Glibinni regulyativi psihopolitichnogo povsyakdennya): monografiya / O. Donchenko, Yu. Romanenko. K.: Libid, 2001. 334 s.
11. Parnyuk M. Dialektika zakona i haosa // Kategorii “zakon” i “haos” / M. Parnyuk. K.: Naukova dumka, 1987. S. 97–107.
12. Grabovska I. Ukrayinska mentalnist kriz prizmu HH stolittya / I. Grabovska // Pam’yat stolit. – 2000. № 1/2. S. 3–13.
13. Slipushko O. Davnoukrayinskij bestiarij / O. Slipushko // Dnipro. 1995. № 9-10. S. 124–135.
14. Krimskij S.B. Arhetipi ukrajinskoyi mentalnosti. Problemi teorii mentalnosti / S.B. Krimskij: NAN Ukr., In-t filosofiyi im. G.S. Skovorodi / Vidp. red. M.V. Popovich. K.: Naukova dumka, 2006. 405 s.
15. Krimskij S.B. Pid signaturoyu Sofiyi / S.B. Krimskij. K.: Kievo-Mogilyan. akad., 2008. 367 c.
16. Kalakura Ya., Rafalskij O.O., Yuriy M.F. Mentalnij vimir ukrajinskoyi civilizaciyi / Ya. Kalakura, O.O. Rafalskij, M.F. Yuriy. Kiyiv: Geneza, 2017. 560 s.
17. Mishenko M.M. Ukrayinski nacionalni arhetipi: vid kolektivnogo nesvidomogo do usvidomlenoyi nacionalnoyi identichnosti (do aktualnosti metodologiyi arhetipnogo analizu). URL: <http://www.kpi.kharkov.ua/archive/Articles/etic/Mishhenko-M.M.-Ukrayinskinatsionalni-arhetypy.pdf>
18. Lubskij A.V. Russkij kulturnyj arhetip. Kulturologiya / A.V. Lubskij – Rostov-n/D : FENIKS, 1998. 173 s.
19. Uwe Meixner. Physicalism, Dualism, and Intellectual Honesty. <http://www.newdualism.org/review/vol1/DR1-1-U.Meixner.htm>
20. Kirnarskaya D. I. Muzykalnye sposobnosti / D. I. Kirnarskaya. M., 2004. S. 77–83.

Zaitseva Nataliia Oleksandrivna

Postgraduate Student of the Department
of Philosophy, Sociology and Socio-Cultural Management
State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky”
26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine

FREEDOM OF PERSONALITY IN THE MODERN UKRAINIAN SOCIETY IN THE CONTEXT OF THE CONCEPT OF K. JUNG’S ARCHETYPES

The article focuses on individual freedom and reveals the factors of its development in modern Ukrainian society on the basis of understanding of the archetype in the concept of KG Jung. Attention is drawn to K. Jung’s methodological propositions, where the term “archetype” has a very clear epistemological character, and “archetypes” are typical ways of “understanding”.

In confirmation of the idiom it is stated that the phenomenological approach provided an opportunity to create an idea of the functionality of archetypes in the degree of development of personal freedom in modern Ukrainian society has allowed to reveal that there is: a social space of mentality with archetypes in its structure; social archetype; semiotic space – pattern of archetypes; socio – communicative principles of the archetype in mentality.

In order to find out the archetypes involved in the structure of the Ukrainian mentality, attention is paid to the basic historical archetypal features and characteristics of the Ukrainian mentality. Among the archetypes are the archetype of the Earth and the archetype of Liberty, which can be considered as the basic archetypes of the Ukrainian mentality. The Archetype of Liberty is argued to be a social archetype.

The idea of semiotics, which, revealing the structures of codes of communicative processes, and in fact – social archetypes, allows the construction of possible communicative models of relationships in society on the basis of socially conditioned archetypes, and, above all, the archetype of Freedom inherent in the Ukrainian society.

The findings summarize the findings. Today, archetypes are one component of the unconscious part of the mindset – the mentality. The functioning of national archetypes is the consolidation of ideal patterns of behavior, rituals, actions, images that have become the relay of generations' experiences. The archetype embodies reality in process, change. the development of personality freedom development in modern Ukrainian society combines the concept of archetypes with the social and philosophical concept of KG Jung and the idea of Socium as a sign system. In the present archetype (Person – according to K. Jung), social archetypes as signs create new principles of understanding the essence of individual freedom as Text, and through the creation of “social mythologists” and operations with social archetypes there is a development and manifestation of freedom in harmony with the postmodern structural – textual the basis.

Prospects for further exploration are offered. In the context of the progress of post-postmodern socio-cultural reality, there is an interest and the need to study the tendencies of transformation of the archetype in the semiotic space, which forms the symbolic forms of personality freedom based on the emergence of new codes of interaction in the structure of mentality.

Key words: *personal freedom, archetype, social archetype, national archetype, communication, world as text.*